

ERIK A. NIELSEN

SKREVET AF HELLIGÅNDEN

POETISK BIBELLÆSNING

Skrevet af Helligånden

– poetisk bibellæsning

Af Erik A. Nielsen

Forlaget ALFA
København 2005

Skrevet af Helligånden
– poetisk bibellæsning
Erik A. Nielsen

© Forfatteren og Forlaget ALFA, 2005

Bogen er sat med Caslon på Religionspædagogisk Center
og trykt hos Narayana Press

ISBN 87 91191 17 3

Omslag: Anne-Sophie Helger
Forsideillustration: Ivar Gjørup

Udgivet med støtte fra FELIX-fonden, Lademanns Fond,
Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat og
Pastor Niels Møgelvangs Litteraturfond

Forlaget ALFA
Frederiksberg Allé 10
DK-1820 Frederiksberg C
tlf. 3324 9250 – fax 3325 0607

www.forlagetalfa.dk

Forord.....	7
Ordet og skabelsen	
Skrevet af Helligånden	10
Lanternen over evangeliet.....	16
Ordets forhæng.....	21
Skabelsen – nutidskunst til syv dage	32
Religiøst gehør.....	38
Gudstjenesten	
Kirkeåret.....	50
Når bøgerne danser.....	61
Det syngende hjerte – hvad er en salme.....	63
At bekende troen – Trosbekendelsen som formel og digt	66
Forvandlingens mysterium – Om nadverens symbolik?.....	69
I kor med alle engle – salmer og englesang.....	72
Prædikenmeditationer	
Begyndelsen.....	84
Kvinden ved Sykars brønd	89
Mødre og små hunde.....	95
Bespisning	100
Alabasterkrukken.....	105
Det frygtelige	109
Fire prædikener	
Nytårsnat 1996	114
Prædiken i Helligåndskirken 1993	118
Kristi himmelfartsdag 1994	124
2. pinsedag 1993.....	128
Billedets veje	
Honning.....	134
Det hellige, almindelige vand	146
Sophia.....	152
Tekstnoter.....	159

Forord

Den væsentligste grund til at læse i Bibelen er vistnok, at man ikke kan lade være. De artikler og andre prosastykker, der mødes på de følgende sider, er skrevet i mange forskellige anledninger. Når og hvis de alligevel udgør en sammenhæng, beror det vistnok netop på, at der har været, hvad jeg vil kalde en munter nysgerrighed til stede under de mange skriveprocesser. Det har i de forskellige sammenhænge været teksternes formål at ville løfte billeder og temaer op af den bibelske tekst, at genopleve og genoplive deres betydning, deres udstråling og at mærke suset af den ånd, der blæser hvorhen den vil. De vekslende artikler må forstås som anskuelsesøvelser, poetisk-kristelige meditationer, og det er den underforståede påstand i disse anskuelsesøvelser, at de på forskellige måder afsøger Helligåndens veje igennem Bibelen og den kristne virkelighed.

Bogens komposition er hurtig at overskue: Afsnittet *Ordet og skabelsen* forsøger at udrede kristendommens særlige forståelse af tekster på baggrund af den jødisk-kristne skabelsesberetnings forestilling om, at der bor et skaberord i alt det skabte, og at Jesu jordiske liv skal forstås som skaberordets genvækkelse af en tabt himmelerindring. De følgende tre hovedafsnit uddyber forskellige aspekter af gudstjeneste, prædiken og sakramente. Disse kapitler opfatter gudstjenesten og sakramentet som den højeste læseform, Bibelen kan komme ud for. Teksterne kan læses i fortsættelse af min bog *Den skjulte gudstjeneste* og specielt dens forestilling om det, jeg har kaldt den sakramentale realisme. Det afsluttende afsnit, *Billedets veje*, undersøger nogle spor, som den kristne billedtænkning har afsat og slutter med et kapitel om Helligåndens tvillingsøster, Sophia. Den nærmere redegørelse for teksternes tilblivelse fremgår af tekstnoterne bagest i bogen.

At læse Bibel kan være en fornøjelse. Tro er ikke en selvudslettende vilje til at koble sin moderne forstand fra, men en tillid til, at der lever en gavmild og skabende ånd i Bibelen. Når alt det strenge og lærde er forudsat, skal det ikke glemmes, at det samtidig kan være muntert, overraskende, svimlende at læse i denne bog. At den er som en ældgammel by med tusind beskyggede gader, med hemmelige porte og stuer, men også med flade åbne tage og med tårne, der løfter en op til skønne udsigter mod fjerne horisonter og ukendte have.

Skrevet af Helligånden

Vil man sikre sig en plads i det bedre teologiske selskab, skal man nok ikke fremføre, at det selvfølgelig er Helligånden, der har skrevet Bibelen. Den, der påstår, at Helligånden er Bibelens egentlige forfatter, forflyttes med øjeblikkelig virkning fra nutidens bedre teologiske selskab til fortidens. Men klart nok jo til fortidens bedste teologiske selskab, de store ånders livsrum. For igennem den længste del af Bibelens levetid har det været en uanfægtelig forestilling, at det forholdt sig sådan med Bibel og Helligånd. I toneangivende dele af den nutidige bibelforskning har man skrottet synspunktet mere sorgløst end kloget er! Det er også ret let at latterliggøre: Jaja! når Moses, Esajas eller Matthæus skrev, så havde Helligånden fat i den anden ende af mejslen, griflen, pennen eller hvad de nu skrev ved hjælp af!

Men med tilsvarende argumenter har man jo også i nyere tid nedskrevet forestillingen om, at folkeviser, folkesagn, folkeeventyr osv. er forfattet af noget ved navn folkeånden. Og dog vedbliver dette synspunkt med at dukke op i selv den nyeste forskning. For der *er* en afgørende forskel på de nyere tekster, der er formgivet af en navngiven og skriftbevidst forfatter, og dem, der er blevet til igennem en lang anonym erindringsproces, som har overleveret dem mundtligt fra generation til generation af fortællere.

Folkeånden er ikke det dårligste navn på den bevidsthed, der bandt disse formentlig indbyrdes meget forskellige fortællere sammen. De var fælles om at blive så indfanget af en historie, at de bevarede den i deres erindring og selv fortalte den videre. Folkeånd er arbejdende erindring, og som sådan ikke på nogen måde et metafysisk eller spekulativt fænomen, men kort og godt forudsætningen for, at de store og mellemstore fortællinger er løbet hen imod vores tid igennem adskillige århundreder. Hvis vi afskaffer folkeånden, må vi blot finde et andet navn til denne stadig skabende erindringsproces.

Noget tilsvarende gælder om Helligånden som Bibelens egentlig forfatter. Der er ingen grund til at skelne så resolut mellem Helligånden og de individuelle forfattere. At alle Bibelens skrifter naturligvis er affattet af konkrete, menneskeligt tilstedeværende skribenter – enkelte forfattere, eller forfatterkollektiver, måske århundredlange redaktionsforløb – er så indlysende, at det ikke er værd at problematisere. Men dette tekstkritiske synspunkt udelukker ingenlunde, at disse forfattere skrev værket i og med

en hellig ånd, og at Helligånden følgelig er navnet på en åndelig indblæsning, der igennem disse mange skrivere og mange århundreder har skabt værket og som det på sine egne nøglesteder også handler om. Bibelen er skrevet *af* ånd, *med* ånd og *om* ånd.

I stedet for at opgive synspunktet, kunne man jo prøve at sige med egne ord, hvad det dog har kunnet betyde igennem Bibelens årtusindlange liv. Og *med egne ord* vil her sige: at gøre et forsøg på at fastholde Helligåndens virkelighed, gøre det uden metafysisk påståelighed eller falsk mytologisering, men også under bevarelse af sin viden om, at ånd eksisterer og er en vitalitet, en disciplin og en skoling uden lige.

Når Helligåndens forfatterskab har været så let at likvidere, siger det noget om den herskende forestilling om ånd og indblæsning hos dem, der afskaffede forestillingen. Hvor ånd er noget fuldstændig uinkarneret, noget i luften frit svævende, noget der savner enhver legemlighed og de til legemligheden knyttede organer, lemmer osv., dér bliver det lige så ubegribeligt, at Helligånden skulle skrive, som at den skulle kunne udrette noget som helst andet konkret i verden. Bibelen bliver under et sådant fortegn let til en tekst, der intet ærinde, ingen hensigt har med sin læser.

Helligåndens virkning og virkelighed stiller den moderne kristne – specielt protestanten med hans skeptiske forstand – i et mærkeligt dilemma. Opdraget i en gammel, autoritær kultur har han lært, at mennesket i sin syndighed altid har uret over for sin skaber. Har lært, at man lovpriser Guds ophøjethed bedst ved at nedbøje sig selv, være selvudslettende, som det hedder med et udtryk, der er temmelig rystende, hvis man tager det for fuldt pålydende. Som om man viser sin skaber den største ærbødighed ved at fremstille ham som ophavsmand til et gennemforfusket produkt i menneskeskikkelse eller til en verdens(u)orden, hvori syndefaldet har udslukket enhver gnist af skaberens ånd i det faldne menneske. Følgelig bliver det med paradoksalt logik en tilsyneladende gudvelbehagelig handling at bekende sig selv som et væsen, der er forladt af alle gode ånder, inkl. den hellige.

Dette bliver så meget desto mere mærkværdigt, som Det ny Testaments suveræne slutning er pinseunderet, hvori der lyder et stormsus fra himmelen, der sætter sig som tunger af ild på de beændedes legemer og vel specielt på det lem, der er formet som en lue, den menneskelige tunge. Den hellige ånd tilkendegiver pinsedag umisforståeligt, at den vil bo i menneskers liv, beåde deres legeme og sjæl. Og alligevel er dette uophørligt blevet misforstået eller overhørt af en aggressiv syndsforståelse, af falsk beskedenhed, af kristelig slukøretthed? Afvisningen af tanken om, at Hel-

ligånden har skrevet Bibelen – eller i det mindste den stærke nedtoning af denne vigtige indsigt i helligskriftens særligt beændede karakter – hænger derfor tæt sammen med en forestilling om, at den moderne, skeptiske kristne ikke skal bilde sig noget ind. Ikke skal foregøgle sig, at Helligånden også har planer med hendes eller hans eksistens, ikke skal tro, at Helligånden somme tider kan have udset sig netop hende eller ham som sit (skrive)redskab

Men det, der her kommer til orde, er også en abstrakt og afslørende forestilling om ånd, og det er ubetinget en ren parodi på, hvad Bibelen selv har at sige om Helligånden. Denne kærlighedens og sandhedens ånd, Faderens og Sønnens ånd, søger jo netop i pinsebegivenheden ind i den menneskelige verden, ytrer sig som ildtunger på hoved og skuldre og som opildnede tunger i de tilstedeværendes munde. Helligånd er en stigning, et spring, der ikke er uden væsensslægtskab med det, den græsk-romerske verden kalder *inspiration* (indblæsning). At inspirerethed er en åndelig realitet, er det straks vanskeligere at dementere, skønt der findes adskillige måder at opfatte og påkalde den på.

At Helligånd er begejstring, ligger jo i selve det forhold, at gejst er et gammelt ord for ånd. At Helligånd er inspiration ligger på samme måde i selve den indblæsning, Jesus foretager med sine disciple påskedags aften (Joh 20,22), og i den kosmiske beånding, der sker gennem pinseunderet. Følgelig er det kristeligt modigere at åbne for den mulighed, at Helligånden stadig og til verdens ende kan få det overraskende indfald at bruge et menneske som sit talerør, sin fjerpen, sit keyboard, og at man i skabthed og ydmyghed må erkende, at Gud stadig elsker det væsen, han fra begyndelsen skabte med sin ånd(e), og stadig, når og hvor det passer ham, velsigner med sit uimodståelige åndedræt. Hvis man mener sådan og indimellem oplever, at den slags faktisk bryder ind i ens tilværelse, så må man løbe den risiko at nogen finder én komisk eller opblæst, hvis man tænker sig, at man også selv er i Skaberens tanke og somme tider selv gennemses af hans ubegribelige ånd. Vedkender man sig i ydmyg stolthed dette, så véd man også, hvem der har skrevet Bibelen.

At ånd og beændethed var realiteter for Bibelens forskellige forfattere, burde man derfor ikke tvivle om. Ånden virkede i dem, tog dem afsides til særlige og omkostningsrige opgaver, forpligtede dem og oplivede dem ubegribeligt. Altså: lad os prøve at sige dét med Helligånden så ligefremt som muligt. Få, måske ingen bøger i verden har en så lang fortolkningshistorie som Bibelen. Den eksegese, kristne teologer har udsat den for igennem snart to årtusinder, har endog sin lange forhistorie i den jødiske

skriftkyndighed, en streng, men opfindsom fortolkningstradition af stor ælde og respektindgydende myndighed. Skønt disse utallige generationer af lærde læsere, fortolkere og forkyndere fra jødedom og kristendom har været meget forskellige og hver for sig hørt hjemme i deres egen samtid, så har de haft den fælles forudsætning, at de her mente at beskæftige sig med et skrift af lysende ånd og mysteriøs dybde. Som kanonisk skrift har Bibelen gjort krav på deres dybe respekt, en livlig religiøs nysgerrighed og en fortolkningsmæssig opfindsomhed, der til tider skejede ud i det vildt fortænkte eller det dybt esoteriske. Men til andre tider løftede sig til høj visdom.

Men ingen – eller få – af Bibelens mange fortolkere har betvivlet dens særlige og ophøjede status, før den moderne bibelkritik for alvor gjorde det. Hvis Helligånden ikke er andet – og det tror jeg den er – så er den i al fald en årtusindlang åndelig læse- og fortolkningstradition. En vældig læregang, der er givet videre fra de ældre til de yngre under største alvor, med ængstelig opmærksomhed og med ansvarlighed over for skaberen. Og til dette lægger sig så, at de forfattere, der skrev Bibelens yngre og yngste bøger, gjorde det med en grundig viden om, hvad der stod i de ældre, og med en fornemmelse af, at de nu selv var i gang med at nedskrive et nyt kapitel i Guds lange række af planer med verdens gang.

Dette gælder på særlig privilegeret måde om forholdet mellem de to dele af Bibelen, som kristne kalder *Det Gamle* og *Det Nye Testamente*. Hvis Det Nye Testamente overhovedet er noget, så må det først og fremmest forstås som en radikal – ja måske vild og forrykt – fortolkning af det jødiske folks gamle helligskrift. Enhver, der læser *Det Nye Testamente* med eksegetisk grundighed, må indse, hvor nærgående og tæt det yngre skrift er skrevet ind i det ældre. Skulle *Det Gamle Testamente* af en eller anden grund forsvinde fra jordens overflade, ville *Det Nye* samtidig lukke sig som en kun halvt forståelig kileskrift. *Det Nye Testamente* lægger med det nytændte Kristuslys en ny og dybere tydning ind i traditionens gamle tekster.

Den moderne litteraturvidenskab har et ord for dette: *intertekstualitet*. Det betegner en opmærksomhed omkring det forhold, at yngre tekster meget ofte er indskrevet i nogle ældre, som de citerer, opdaterer, gennemlyser, parodierer eller spotter. Litteratur skabes af anden litteratur, hedder det med en lidt voldsom generalisering. At forstå en tekst er bl.a. at iagttage, hvorledes den indskrives sig i ældre tekster, som den selv mere eller mindre eksplicit udpeger for sin læser.

Det fænomen, der lader sig påvise i forholdet mellem ældre og yngre tekster af ikke-kanonisk art, bliver fuldstændig uundværligt i redegørelsen

for den måde, hvorpå de nyttestamentlige forfattere indskrev deres beretninger om Jesus Kristus i den gamle pagts skrifter af folkehistorie, lov, hymne og profeti. De nyttestamentlige forfattere skrev sig med største åndelige vovemod ind i den jødiske traditions mest kanoniske tekster. *Tro ikke, at jeg er kommen for at nedbryde loven eller profeterne*, siger Jesus i sin bjergprædiken. *Jeg er ikke kommen for at nedbryde, men for at fuldkomme*¹.

Et godt praktisk læseråd for den, der gerne vil følge denne bibelske intertekstualitet i detaljer, er, at man så ofte som muligt følger henvisningerne fra de små tal, der i de fleste bibeludgaver står efter utallige enkeltvers i Det Nye Testamente. Disse tal henviser ofte til tekststeder fra Det Gamle Testamente, som den yngre tekst citerer, fortolker eller omtyder. Tit er der tale om mere eller mindre ordrette citater, indimellem om mere indirekte allusioner, og af og til om rent spekulative påstande, som man bør omgås med kritisk forsigtighed². Men fjernes kan dette uoverskuelige netværk mellem Bibelens to halvdele ikke uden fatale konsekvenser for forståelsen af den evangeliske forkyndelse. Fordi dette netværk er Helligåndens vidt forgrenede stisystem igennem Bibelen.

Nærværende artikelsamling er en sammenstilling af små og halvstore skrifter, jeg igennem mange år og ved uensartede lejligheder har udarbejdet ud fra det overfor skitserede synspunkt. Det har været et til det yderste inspirerende synspunkt, fordi Bibelen selv er så utroligt hjælpsom over for det. Man kan som ikke-professionel teolog have helt ondt af de teologer, der et langt seriøst liv igennem må afstå fra sammenbindinger som disse, eller må omgås dem med en varsom intellektualisme, der hele tiden hæmmer flugten og punkterer fantasien. Den værste ikonoklasme (billedstorm), kristentroen har været udsat for, har jeg kaldt denne moderne akademiske eksegese. Noget tyder på, at den er ved at blive umoderne, og at Bibelen endnu en gang sætter igennem, at den vil forstås på sine egne tekstlige præmisser. I de seneste års eksegese vender mange af traditionens synspunkter tilbage i moderne skikkelse.

Det er den fortolkningsmæssige forudsætning i det følgende, at man må have fulgt de lange, fascinerende og overraskende billedveje igennem Bibelen, før man giver sig til at fælde en moderne dom over dem. Det er et arbejde, man ikke sådan lige bliver færdig med. Et arbejde, man altid er

¹ En note på stedet oplyser, at ordet også kan oversættes: "opfylde", som er den oversættelse, den seneste danske bibeludgave foretrækker.

² I bibeloversættelsen fra 1992 er der ryddet kraftigt – vist nok for kraftigt – ud i disse krydshenvisninger.

midt i og som man aldrig kan aflægge komplet regnskab for. Hvad der sådan set gælder så meget andet fortolkningsarbejde, livet sætter os i gang med.

Man kunne jo gøre det til sit første domskriterium, at så længe arbejdsformen holder én livfuld og nysgerrig, så længe den forundrer og oplyser en, så længe kan man roligt blive ved. Og så kan man som moderne, kritisk-ansvarligt menneske lægge til, at man her og der naturligvis må prøve at svare på, hvad alt dette levende og herlige nu indebærer for ens eksistens, for ens religiøse liv.

Men der er ikke megen tvivl om, at den seriøse humorforladthed, der har været fortegnet for så meget af det 20. århundredes eksegesi, er en fejlkilde i forhold til Bibelen. Ikke at den hellige skrift er en bog for grinebidere eller pjattehoveder, men den er i lysende grad en bog med særlig appel til folk med drastisk fantasi, men store, ufærdige længsler, med lyst til at svæve med i ældgamle drømmeverdener, som på uforudsigelige tidspunkter pludselig giver indsigter fra sig, man ingeniørligt kunne have forudgrebet.

Det er jo det, man hædrer med navn af åbenbaringer, og forudsætningen for den arbejdsform, der skitseres her, er netop, at åbenbaringernes tid ikke er forbi – men at de måske især opsøger de lidt dumdristige, de muntert-alvorlige, de fantasiglade.